

Morální povinnosti vojáka. Spisek Karla Gustava Hohenlohe-Langenburga „O vojenských povinnostech“

Jan Koumar

THE MORAL OBLIGATIONS OF THE SOLDIER:

KARL GUSTAV HOHENLOHE-LANGENBURG'S *DE DEVOIRS MILITAIRES*

The paper examines the moral obligations of the soldier as presented in the essay *De devoirs militaires* authored in 1845 by Karl Gustav Hohenlohe-Langenburg (1777–1866), an important general of the Austrian army of the post-Napoleonic era. It discusses the main points of the essay, offering historical context.

KEYWORDS:

Karl Gustav Hohenlohe-Langenburg; moral obligations; military ethics; 18th century army; Austrian army

Napoleonské války (1803–1815)¹ znamenaly pro habsburskou monarchii kromě enormních ztrát na životech též obrovské ztráty finanční. Poválečnému zotavení pak jako by bránila sama příroda — zvýšená sopečná aktivita a masivní erupce na ostrově Sumbawa zavinily, že v létě 1816 byly běžné teploty tři stupně pod dlouhodobým průměrem.² Evropa si stěžovala na melancholii neobvykle mokrého léta.³ S tím spojená neúroda, konzervativismus Františka I. a industrializaci brzdící metternichovský absolutismus znamenaly, že se v situaci ekonomického úpadku stávala armáda obrovským finančním břemenem.⁴ Náklady na její držení totiž v letech 1815–1848 neklesaly, ba naopak: stále polykala třetinu státního rozpočtu. Státní dluh a finanční břemeno, které vojsko představovalo, vedly k úvahám o rušení stálých armád, v nichž však vítězilo přesvědčení, které v Prusku pregnantně vyjádřil Carl von Clausewitz: „Válka je zaměstnání odlišné od ostatní lidské činnosti, vyžaduje zvláštní ctnost, prodechnutí duchem válčení, dále i podrobení vlastního lidství úloze, která je danému vojákovi přidělena.“⁵ Vojska tedy neměla být rozpouštěna, ale využita i jinak než ve válce. Charles Oudinot vydal v roce 1839 ve Francii úvahu o tom, jak lze vojenským

1 Jejich rakouská tažení se však odehrávala mezi lety 1805–1815.

2 K tomu bližze viz Gillen D'Arcy WOOD, *Tambora. The Eruption that Changed the World*, Princeton 2015.

3 Alexander MIKABERIDZE, *The Napoleonic Wars. A Global History*, Oxford 2020, s. 630.

4 Sestávala z 400 000 mužů, z nichž 50 000 tvořila jízda, 25 000 dělostřelci a celých 315 000 pěchota (Richard BASSETT, *For God and Kaiser. The Imperial Austrian Army from 1619 to 1918*, New Heaven 2015, s. 293).

5 Carl VON CLAUSEWITZ, *O válce*, Praha 2020, s. 181. Clausewitzovo dílo vydala jeho manželka v roce 1832, vznikat však začalo hned v ponapoleonské době, mezi lety 1814–1830 (tamtéž, s. 6–8).

duchem semknuté společnosti nasadit do průmyslové výroby, v níž uspěje lépe než neorganizovaní jednotlivci.⁶ Do knihou vyvolané diskuse se do roku 1845 písemně vyjádřilo velké množství generálů a veřejně známých osob té doby: generál Morand, Lamaque, Janin, Chambray, Demarcay a Duvier.⁷ V diskusi o mírovém využití armád byla zdůrazněna morálka vojska, navzdory tomu, že na první pohled zní požadavek etického jednání v kontextu povahy vojenských sil a jejich nasazení jako výzva, v níž je obtížné obstát.⁸ Morálka vojáka se totiž pochopitelně vyděluje z morálky obecné či každodenní, jako následováníhodný vzor v ní nalezneme „jedince, který je v případě potřeby připraven obětovat vlastní život pro dobro druhých [...], vojáka, který udělá to, co mu bylo nařízeno, bez ohledu na osobní nebezpečí“.⁹ Právě proto měl být každý jedinec schopný nejen padnout na poli slávy, ale případně též hospodářsky povznést svou zemi.

K diskusi o morálních povinnostech vojáka, duchu armády jako celku a hospodářském využití armád v mírových časech se měl vyjádřit též francouzsky sepsaný a nikdy nepublikovaný text prince Karla Gustava Wilhelma Hohenlohe-Langenburga, pocházející z konce předbřeznové doby. Práce *O vojenských povinnostech* (*De devoirs militaires*, 1845)¹⁰ na dvaceti stranách ručně psaného textu probírá vojenskou etiku a morální povinnosti vojáka ponapoleonské doby pohledem muže, který v armádě strávil celý život a třináct let působil v roli prvního viceprezidenta dvorské válečné rady Ferdinanda V. Vzhledem k jeho funkcím i postavení nejde o pohled na jednotlivá morální dilemata vojáka ve válce,¹¹ ale spíše o promyšlení ideální morálky nahlížené jako povinnost. Text pojednání spolu s dalšími princovými díly patří do jeho bohaté pozůstalosti (čítá třicet kartonů), která je součástí Rodinného archivu Blankensteinů, uloženého v Moravském zemském archivu v Brně. Tato práce se snaží probrat hlavní myšlenky textu a zasadit jej do dobových souvislostí.

KARL GUSTAV WILHELM HOHENLOHE-LANGENBURG A ARMÁDA JEHO DOBY

Karl Gustav Wilhelm princ Hohenlohe-Langenburg (1777–1866) byl mladším synem nejmladšího prince protestantské větve slavné vládařské rodiny a polním zbrojmistrem rakouské armády. S Čechami je linie Hohenlohe-Langenburg spojena především

6 Charles OUDINOT, *Considérations sur l'emploi des troupes aux grands travaux d'utilité publique*, Paris 1839.

7 Oudinot jejich příspěvky zmiňuje ve druhém, mladším díle z roku 1845. TÝŽ, *De l'armée et de son application aux travaux d'utilité publique*, Paris 1845, s. 15.

8 Deane-Peter BAKER (ed.), *Key Concepts in Military Ethics*, Sydney 2015, s. 1. O sto let později byl Emil Flusser přesvědčen, že válka patří rovnou do kompetence psychiatrů (Emil FLUSSER, *Válka jako nemoc*, České Budějovice 2016, s. 15–19).

9 Sidney AXINN, *A Moral Military*, Philadelphia 2008, s. 4.

10 MZA Brno, G 204, Rodinný archiv Blankensteinů, karton č. 50, inv. č. 229, *De devoirs militaires* [dále jen *De devoirs militaires*], fol. 98r–107v.

11 K těm viz např. D.-P. BAKER (ed.), *Key Concepts*; S. AXINN, *A Moral Military*.

zámkem Červený Hrádek.¹² Sám Karl Gustav ale pobýval na penzi v Žerotínském paláci v Brně. Jelikož jeho biografii zpracovala již Marie Macková,¹³ v následujícím přehledu se omezím pouze na stručný výčet faktů, ovlivňujících v tomto textu probírané myšlenky o vojenské etice.

Vojákem byl po celý život — domníval se, že jeho vojenská kariéra byla mimo jiné důsledkem přísné výchovy a skutečnosti, že byl ušetřen ženského rozmazlování.¹⁴ Již jako šestnáctiletý se v roce 1793 ocitl ve válce proti revoluční Francii a prošel napoleonskými válkami. Bojoval u Ulmu, Wagramu, Aspernu i u Lipska, roku 1809 povýšil na plukovníka a při Vídeňském kongresu byl povýšen na generálmajora. Od roku 1826 byl majitelem pěšího pluku č. 17 armády Rakouského císařství. V roce 1816 se princ Hohenlohe v Brně oženil s Friederikou z Fürstenbergu, v následujících letech měli dva syny a dceru. Dcera se vdala za Karla hraběte z Blankensteinu, a právě díky ní se v archivu Blankensteinů dochovaly písemnosti jejího otce. V roce 1820 se princ Hohenlohe účastnil rakouského tažení do Neapole, po roce 1830 byl převelen do Prahy. V letech 1835 až 1848 působil v roli prvního viceprezidenta dvorské válečné rady (jeho jmenování však bylo ještě myšlenkou Františka I.). Po svém penzionování v roce 1848 obdržel princ Karl Gustav Leopoldův řád. Dožil v Brně a pohřben byl v dnes již neexistující rodinné hrobce Blankensteinů v Batelově.¹⁵ Následně prakticky upadl v zapomnění. Literární činnost prince Karla Gustava obecně — ač nepublikovaná — byla hojná. Dochovaly se řady dopisů, deníků a zápisků,¹⁶ ale i svérázné paměti s názvem *Jednotlivé příhody a události z mého života*.¹⁷ Spisy prince Karla Gustava nemají vybroušený literární styl a jsou charakteristické dlouhými větami a omezenou slovní zásobou (v němčině i ve francouzštině spisy překvapí poměrně malým rozsahem použitých slov). To nicméně neznamená, že jsou špatně čitelné či nezajímavé. Jejich cílem je obvykle sdělit myšlenky dobrou formou, avšak vojensky úspornou metodou. Ať již jde o zápisky z italského tažení, z cest či z doby, kdy byl členem válečné rady, jejich námětem jsou vždy vojenské zážitky a armáda. Dílo Karla Gustava Hohenlohe-Langenburga tak nestojí mimo běžný vojenský život, naopak jej přímo probírá. Je

12 Michal BEČVÁŘ, *Rodina Hohenlohe-Langenburg na Červeném hrádku. Hohenlohové v Čechách, na Moravě a v Rakousku*, Chomutov 2011.

13 Marie MACKOVÁ, *Mladší princ. Karl Gustav Wilhelm Hohenlohe-Langenburg 1777–1866*, Brno 2014; dále TÁŽ, *Voják 19. století na cestách. Putování Karla Gustava Wilhelma prince Hohenlohe-Langenburg Evropou*, Theatrum historiae, 2013, č. 12, s. 93–114.

14 TÁŽ, *Mladší princ*, s. 31.

15 Zde je vhodné upozornit na chybnou lokaci hrobu v batelovském kostele, kterou lze najít u Pfeifera (Wilhelm PFEIFER, *Die Hohenlohe in Böhmen, Mähren und Österreich, Württembergisch Franken* 63, 1979, s. 88–177) a u Bečváře (M. BEČVÁŘ, *Rodina Hohenlohe-Langenburg*). Ke správné lokaci viz M. MACKOVÁ, *Mladší princ*, s. 173.

16 Např.: *Deník o událostech při průchodu saských a varšavských vojsk Rakouskem v roce 1813* (MZA Brno, G 204, Rodinný archiv Blankensteinů, karton č. 30, inv. č. 162); *Zápisky o tažení v Itálii* (tamtéž, inv. č. 163); *Zápisky z vojenských cest* (tamtéž, inv. č. 168); *Vojenské přednášky* (tamtéž, karton č. 50, inv. č. 227); *Výpisky z filosofické četby* (tamtéž, inv. č. 228); avšak například i *Šachové studie* (tamtéž, karton č. 52, inv. č. 240) a další.

17 MZA Brno, G 204, Rodinný archiv Blankensteinů, karton č. 30, inv. č. 160, *Einzelne Vorfälle und Ereignisse aus meiner Leben*.

neteoretické, v některých ohledech přímo utilitární, jelikož se jen zřídka uchyluje k promyšlení umění války a k jejímu filozofickému ospravedlnění, ale daleko více probírá každodennost rakouské armády.

V té byla v roce 1802 zrušena doživotní vojenská služba — nahrazena byla desetiletou službou u pěchoty, dvanáctiletou u jezdeckva a čtrnáctiletou u dělostřelectva. Armáda byla doplňována konskripčním způsobem (ke každému pluku byl v roce 1804 přiřazen jeden konskripční okres). Od vojenské povinnosti byla však až do roku 1868 osvobozena šlechta, duchovní, osoby s vyšším vzděláním a jejich děti. Kromě odvedenců mohli do armády vstupovat i dobrovolníci, jejichž počet byl nicméně nízký. Zřízením zeměbrany v roce 1808 se navíc zálohou armády stali všichni muži ve věku 18–45 let, kteří aktivně v armádě nesloužili.¹⁸ Reforma z let 1806–1809 znamenala postupné přejímání francouzských vzorů (Napoleonova Grande Armée byla následovánímhodným příkladem). Například systém palby v linii vystrídaly bodákové útoky v kolonách, již nebyl nutný složitý výcvik, a proto bylo možné do armády přijmout prakticky kohokoliv, kdo splňoval fyzické předpoklady.¹⁹ Armáda tudíž pro mladé muže mohla být jak postrachem, tak řešením jejich tíživých životních situací. Utíkali do ní před sňatkem a placením alimentů, před verbíří se schovávali po lesích; nucené naverbování se používalo jako trest za zvláště odsouzeníhodné delikty.²⁰ Armáda měla sloužit k nápravě výtržníků, armádní duch a naprostá poslušnost měly být léčbou individuálního vzpurného ducha, neboť každý voják přísahou přebíral skupinovou morálku.

Pro prince Hohenlohe hrála v armádě elitní roli pěchota, považovaná sice za královnu zbraní, avšak v realitě složená převážně z mužů z nejnižších, často jen pologramotných sociálních vrstev, což pochopitelně přinášelo organizační problémy. Z doby princova působení ve dvorské válečné radě pocházejí jeho zápisky,²¹ v nichž si přál zrušení prodeje hodností, jasné stanovení důvodu pro přeskočení daného důstojníka při povyšování (tedy prakticky odstranění armádní protekce), regulaci řemeslníků, kteří doprovázeli pluky do pole, zákaz trestání holí bez předchozího vyšetřování, ale třeba i zákaz nošení kníru.²²

VÝCHODISKA TEXTU O VOJENSKÝCH POVINNOSTECH

Právě snaha poukázat na nešvary, jež bylo v tehdejší armádě třeba odstranit, mohla prince Hohenlohe vést k sepsání dvacetistránkového pojednání *O vojenských povinnostech*. Cílem tohoto spisku nebyla náprava tehdejšího stavu armády, ale spíše

18 Marie KOLDINSKÁ — Ivan ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*, Praha 2008, s. 135.

19 Jiří PERNES, *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2003, s. 183–188.

20 Viz Jaroslav ČECHURA, *Sex v době temna. Sexuální život na českém jihu v prvním století Schwarzenberků (1660–1770)*, Praha 2015, s. 310–318.

21 MZA Brno, G 204, Rodinný archiv Blankensteinů, karton č. 30, inv. č. 171.

22 Ke spisu a jeho obsahu též M. MACKOVÁ, *Mladší princ*, s. 140–141.

vyjmenování morálních vlastností, které by měl mít nejen každý voják bez ohledu na hodnost, ale i armáda jako celek, a dále odkaz na skutečnost, že „mnohé pevnosti jsou dobyty až po dlouhém obléhání, což platí i o lidském rozumu, který je často dobýván až po mnoha diskusích“.²³ Šlo tedy o příspěvek do zmíněné diskuse o etice vojáka a armád. Výchozím bodem pojednání je skutečnost, že vojenský stav se od jiných zcela odlišuje svými zásluhami, hierarchií i morálním vlivem na nevojenské obyvatelstvo. Taková odlišnost však s sebou nese větší množství morálních povinností.

Spisek je silně závislý na sedmé knize učebnice vojenské správy P. A. Odiera.²⁴ Vzhledem k četnosti citací této knihy lze předpokládat, že právě pod jejím vlivem je psán ve francouzštině, zatímco jiné své literární pokusy a úvahy věnované vojensství psal princ Hohenlohe v němčině.²⁵ Odierovo sedmisvazkové dílo hned v úvodu shrnuje vojenské umění do několika lakonických hesel, která pak podrobně rozvádí: „utvářet, cvičit, vést a udržovat“.²⁶ Cílem vojenské správy je podle něj pracovat po boku správy civilní, protože obě směřují k dobru co největšího počtu občanů — vojenská správa především tím, že válečné spolky utváří, stanovuje jim práva a povinnosti, oceňuje jejich ctnosti a koriguje jejich vady.²⁷ Co se vojenských povinností týče, váží se pochopitelně k právům a Odier je dělí na materiální povinnosti vojenského života (ty vycházejí ze zvyku či z náhody) a povinnosti morální.²⁸ Zvykové či běžné jsou jednak vojenské povinnosti podřízených k nadřízeným, ale i naopak povinnosti nadřízených k podřízeným. Dále jde o závazky k civilistům jak domácího, tak cizího původu. Morální povinnosti pak usnadňují poslušnost, v první řadě jde totiž o přísahu věrnosti, která zavazuje a k níž se všechny vojenské morální povinnosti váží. Odier i samotný Hohenlohe ovšem odkazují na starší díla, především na osvícence Henryho Lloyda.²⁹ Ten tvrdil, že zatímco fyzické pocity souvisí s animálními smysly a potřebami, pocity morální souvisí se společenskými vztahy. Kde se tedy podle Lloyda zvířata jen sdružují, tam se lidé spolčují — armáda proto není pouhým sdružením lidí, ale jejich společností. Na muže mají navíc v pozdějším věku významný vliv ženy.³⁰

Princ Hohenlohe na rozdíl od Odiera všechny jiné než morální povinnosti pomíjí. Jediné slovo tak nevěnuje povinnostem hygienickým, jež Odier rozvádí v celé kapitole. Závazků k cizincům i občanům (*citoyens*) se lehce dotýká úvahami o povinnostech ke státu a v něm žijícímu obyvatelstvu. Významná je pro něj naopak morálka

23 *De devoirs militaires*, fol. 72r.

24 Pierre Agathange ODIER, *Cours d'études sur l'administration militaire II*, Paris 1824. Hohenlohe se na Odiera na několika místech odkazuje. Na s. 7 (fol. 101r) se odkazuje na kapitolu o náboru branců a na kapitolu o vojenském duchu.

25 Příkladem může být pojednání *O praktickém významu válečných cvičení či takzvaných manévřů* (*Über practischen Werth der Kriegsübungen oder sogenamten Manövers*): MZA Brno, G 204, Rodinný archiv Blankensteinů, karton č. 50, inv. č. 229, fol. 94r–97v.

26 P. A. ODIER, *Cours d'études sur l'administration militaire I*, Paris 1824, s. 1.

27 Tamtéž, s. 3.

28 Tamtéž, s. 185.

29 Henry LLOYD, *Mémoires politiques et militaires du général Lloyd ou extrait de l'Introduction à l'Histoire de la guerre en Allemagne en 1756 entre le roi du Prusse et l'impératrice-reine et ses alliés*, Basle 1798.

30 Tamtéž, s. 50–62.

mužstva i jeho velení. Sama materiální stránka a způsob, jakým své morální ctnosti voják prosadí, byly vedlejší. Fyzické stránce vojáka je věnováno pouze krátké konstatování, že se musí rozvíjet prací a cvičením, tedy prostředky danými od přírody.³¹ Kde Odier v morálních povinnostech jmenuje důstojnost, moudrost, umírněnost a stálost, Hohenlohe mluví o třech kategoriích: velení, poslušnosti a oddanosti.³² Z nich ovšem velení přísluší pouze vyšším šaržím, neboť spolu s důstojností přibývá i povinnost.³³

Východiskem textu jsou však i myšlenky o tři roky staršího pojednání prince Hohenlohe *O využití armády ve velkých veřejných pracích* (1842).³⁴ V případě tohoto textu jde částečně o výpisek z četby ze zmíněného pojednání markýze Charlese Oudinota (nejstaršího syna slavného Napoleonova maršála),³⁵ zakončený princovou vlastní úvahou o způsobu nasazení armády do veřejných prací. Jde o nikdy nepublikovaný příspěvek do diskuse o důvodech existence armád v mírových dobách zmíněné v úvodu. Kantovo tvrzení, že stále armády mají časem zaniknout — neboť svou existencí nutí ostatní státy k pohotovosti k válce a výdaji, které na jejich udržování stát musí vynakládat, zatěžují stát ještě více než samotné krátké války³⁶ — princ Karl Gustav totiž nesdílel. Armádu podle něj v jeden celek váže umírněnost, čest, vzájemná podpora a naprostá poslušnost. Muži připravení vojenským výcvikem na extrémně stresující prostředí bitvy jsou navíc unifikováni — lze je tedy nasadit jako jeden nástroj či jednoho muže. Existenci nečinné armády přirovnal princ Hohenlohe ke středověkému mništví: bez užitku spotřebovává část bohatství společnosti, která ho vývojem předbílá, a proto řeholníky dříve či později musí vyhnat z klášterů, aby se podíleli na práci.³⁷ Odsouzení jsou tudíž důstojníci zvyklí na *dolce far niente*, kteří se do armády uchylují proto, že je odpuzuje manuální práce.³⁸ Řešení, které princ Hohenlohe sám navrhl, je sice naivní a ekonomicky nerentabilní,³⁹ avšak armádě ponechává důstojnost a zároveň jí dává zásluhy za technologický pokrok: za její hlavní sílu v mírových dobách má totiž být považováno jezdeckvo a koně.⁴⁰ Vojenské hřebčiny mají produkovat sedlové a tažné koně, kteří budou následně kultivovat levně nakoupené neúrodné

31 *De devoirs militaires*, fol. 101v.

32 Tamtéž, fol. 99v.

33 Tamtéž, fol. 98r.

34 MZA Brno, G 204, Rodinný archiv Blankensteinů, karton č. 50, inv. č. 229, *Sur l'employ de l'armée aux grands travaux d'utilité publique*.

35 Ch. OUDINOT, *Considérations*.

36 Immanuel KANT, *K věčnému míru. Filosofický projekt*, in: týž, *Studie k dějinám a politice*, edd. Milan Sobotka — Karel Novotný, Praha 2013, s. 103–147, zde s. 105.

37 MZA Brno, G 204, Rodinný archiv Blankensteinů, karton č. 50, inv. č. 229, *Sur l'employ de l'armée aux grands travaux d'utilité publique*, fol. 73v. Vliv revolučních i porevolučních myšlenek Francie je zde více než zřetelný.

38 Tamtéž, fol. 75v.

39 Vychází totiž z představy, že „neexistuje žádná vyprahlá půda, žádný písek, který by se nedal zúrodnit vodou a hnojivý“ (tamtéž, fol. 79v). Naivitu myšlenky o nasazení armády do veřejných prací si zřejmě uvědomoval i sám princ Hohenlohe, svou práci proto zakončil slibem, že se v budoucnosti bude věnovat i jiným, pro armádu vhodným mírovým činnostem (tamtéž, fol. 80r).

40 Tamtéž, fol. 79r.

pozemky svým trusem. Zúrodněním a následným prodejem takových pozemků může pluk pokrýt své výdaje a dosáhnout vyrovnané finanční bilance. Koně budou navíc sloužit nejen v armádě, ale v případě nadbytku je lze i odprodat; nasazení do zúrodnění půd i jejich prodej se tak má stát podnikáním, kterým je možné nečinnou armádu financovat.

VOJENSKÉ MORÁLNÍ POVINNOSTI

Jaké tedy jsou morální vojenské povinnosti, které námi probíraný text zmiňuje? Ať již v mírových nebo válečných dobách, morální povinnosti se v armádě dělí hierarchicky podle hodností. Jelikož však každá vyšší šarže musí pro získání kompetencí projít šaržemi nižšími, stojí morální povinnosti vojína v jádru povinností všech členů armády. Vojínovou zásadní vlastností přitom je umění mlčet a snášet příkoří. Nikoliv však vzniklé jen samotnou válkou, ale i skutečností, že vojín v případných sporech často nemůže dokázat vlastní nevinu; projevuje tedy alespoň pasivní trpělivost. Jedná se o poslušnost autoritě, o zamezení tomu, že by k útokům vycvičení vojáci mohli přejít do útoku i na ty, již je k boji nutí.⁴¹ Voják se „chvěje ušlechtilou netrpělivostí, když se blíží nebezpečí“,⁴² tato netrpělivost se ale vztahuje pouze na rozkazem stanoveného nepřítele. Poslušnost se tak podle prince Hohenlohe projevuje jak pasivně (voják poslechne příkazy a nevyvolává spory ani tam, kde by byl v právu), tak aktivně (vojákovým imperativem je boj, rozkaz k útoku vždy uposlechne). Oddanost, na jejímž základě poslušnost vzniká, se dále dělí do pěti podkategorií: věrnost, čest, odvaha, nezištnost a oddanost svému stavu. Je přirozené, že se každý voják setká s vlastními slabostmi, ty však překoná; slzy slabosti a smutku jej jen ozdobí, zármutku vnutí mlčení a pozvednou jej sympatie, které mu projeví jeho druhové,⁴³ neboť s odkazem na zmíněného Lloyda je armáda považována za společenství, v němž jeden není bez druhých. Těmi se však myslí pouze bratři ve službě, spolčování se s civilním obyvatelstvem bylo naopak nežádoucí. Bránit mu měla politika nasazení rekrutů co nejdále od místa jejich původu, stejně jako časté přesuny.⁴⁴ Síla vojska totiž spočívá ve společném duchu.

V takové síle ovšem jednotlivce oslabují různé neřesti. Těmi jsou emoce, které podrývají poslušnost či ji obracejí k něčemu jinému: láska k hazardu (s důsledkem v nepořádku a plýtvání a s koncem v sebevraždě), k vínu (s důsledkem v otupělosti a opovržení) a k ženám (s důsledkem v nespokojenosti a znechucení).⁴⁵ Všechny tři neřesti však nejsou nežádoucí samy o sobě, jde spíše o jejich přehnanou míru. Hazardem se proto myslí do krajnosti dovedená touha po zábavě, již mládí touží ukázat na svoji statečnost a velkorysost. Nespokojenost a znechucení zase pramení jen z lásky

41 Fridrich II. Veliký údajně jako základ vojenské disciplíny stanovil teorii, že se voják musí bát více svého důstojníka než nepřítele (Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011, s. 294).

42 *De devoirs militaires*, fol. 99v.

43 Tamtéž, fol. 101r.

44 Logistiku přesunu regimentů ukazuje R. BASSETT, *For God and Kaiser*, s. 294.

45 *De devoirs militaires*, fol. 101v.

neřestné, nikoliv z pravé lásky k ženě, jež má od pradávna podobu touhy blýsknout se a nebýt za „padavku“. ⁴⁶ Sexualita, na niž někteří současní autoři v souvislosti s armádní službou odkazují jako na standardní motiv i pohon vojenské činnosti, ⁴⁷ je tudíž redukována jen na maskulinní sebe prezentaci. I záliba ve víně je odsouzeníhodná pouze v případě nadměrné konzumace.

Důvod, pro nějž vojn snáší útrapy válek, do kterých kráčí vzdor nebezpečí ztráty vlastního života, je vysloveně náboženský. Nejde o vágní odkaz k chlapství či národnímu cítění, jak jej najdeme v motivaci současných vojáků. ⁴⁸ Je to přísaha, posvátný závazek, který nic nemůže zrušit, dokonce ani osobní názor. Roli v této přísaze ovšem hrají city k vlastnímu státu, ať je jakýkoliv, a vrozené vlastnosti, které by měly poznat odvodové komise, ač v tom často selhávají. ⁴⁹ Náboženství přísahy (*la religion du serment*) je duší vojska. Stojí proti „nestálosti lidských záležitostí, nebezpečí politických podvodů a klamání stran, zaslepenosti i těch nejlépe cvičených myslí“. ⁵⁰ Voják jakékoliv hodnosti má tudíž za každé okolnosti být věrný své cti a přísaze. Avšak zatímco běžná čest se týká soukromého života, čest vojenská je něco jiného. Souvisí se službou a vlajkou, jde o čest úcty a neposkvrněnosti obou. ⁵¹ Tím ovšem princ Hohenlohe naráží na pevné pouto soudržnosti a kastovní výlučnosti, kterými se spolu s kontinuitou tradice rakouská armáda vyznačovala. ⁵² Vojenská čest je totiž skupinová, jednotliví členové armády se v ní podporují a vzájemně si pomáhají ji udržet.

Princ Hohenlohe zavrhoval praxi obrany vlastní či cizí cti soubojem. Považoval jej za přežitek, který v budoucnu bude existovat jen proto, „aby dokázal, že je pro lidi nemožné vytvořit dokonalý sociální stát“. ⁵³ Neexistoval podle něj v armádě Řeků a Římanů, kde z důvodu primitivní přísnosti (myšleno nikoliv negativně) nebylo nutné uchýlovat se k nápravě cti takovým krajním způsobem. Souboj je zde tudíž chápán jako útok na vojenské bratrství, jako jeho porušení. Opět tak vyvstává vize armády jako bratrů seskupených okolo myšlenky náboženství přísahy, kteří vzhledem k vzájemné závislosti, poslušnosti, oddanosti a velení zkrátka do rozbrojí upadnout nemohou. Souboj jako rehabilitace poskvrny tak sice podle prince Hohenlohe vždy existovat bude, avšak spíše než jako náprava poskvrnění jako doklad lidské nedokonalosti, která vede k „nejodpornějším a nejhorším důsledkům“, ⁵⁴ tedy k převrácení pojmu spravedlnosti a nespravedlnosti. Odtud ostatně pramení i princovy výčitky vůči vlastnímu synovi, který se ve Vídni do souboje náhodou dostal. ⁵⁵

46 Tamtéž.

47 V mužské identitě existuje podle psychologa Richarda Holmese souhra mezi válečnickou a sexuální zdatností, převzetí zbraně a její ovládnutí pak vojáci 20. století popisují jako ztrátu panictví či jako permanentní erekci (R. HOLMES, *Obrazy války*, s. 56).

48 Viz např. Michal ČERNÝ, *Cesta vojáka*, Brno 2017, s. 7 a 10.

49 *De devoirs militaires*, fol. 101v.

50 Tamtéž, fol. 103r.

51 Tamtéž, fol. 100v.

52 M. KOLDINSKÁ — I. ŠEDIVÝ, *Válka a armáda*, s. 136.

53 *De devoirs militaires*, fol. 100v.

54 Tamtéž.

55 Viz M. MACKOVÁ, *Mladší princ*, s. 164–165.

Z kategorie poddůstojníků je za vzor jmenován desátník (*Caporal*). Jelikož jde o šarži vyšší než vojín, avšak stále příliš nízkou na to, aby byla vzdálena běžnému životu vojska, jde o hodnost velmi nebezpečnou. Desátník totiž spí s vojínem na stejném lůžku, žije po jeho boku, je mu přítelem a průvodcem. Přitom je ale nedělí desátníkovou urozenost (je většinou mužem z lidu), jíž by jinak ve vojínovi vyvolal přirozenou úctu.⁵⁶ Desátník se tudíž má od nižšího mužstva odlišovat prestiží autority založené na jeho bezúhonném chování a spravedlivém jednání. Aby spravedlivosti dosáhl, musí být vojínovi přítelem, nikoliv však kamarádem (rozdíl je v přehnaně familiární toleranci kamaráda), musí si udržovat odstup, ale zároveň zůstat na blízku. Desátník tak zná vojína intimně v jeho každodennosti a je mu vždy oporou, nikdy však nepodlehne nízkému kamarádství, s nímž by zametl pod koberec zlovyky, půjčování peněz či hazard. Hodnost desátníka je tak ošemetná. Je příliš nízkou na to, aby měl autoritu sám od sebe, musí si ji získat vlastní bezúhonností, a musí být první, kdo jde na smrt, aby za ním šli ostatní.

Hodnost kapitána (*Capitaine*) pochopitelně přináší větší úctu, ale také více povinností (i když povinnosti prostého vojína musí být přítomny ve vyšších šaržích automaticky). Kapitán poučuje, vychovává, dohlíží, aby měl voják zajištěn žold, stravu či oděv, a to jak ve válce, tak v míru. Na bitevním poli dodává odvahu demoralizovaným a podporuje nadšení. Teprve když je kapitán zabit, může rota složit zbraně. Důstojníci obecně tudíž nejsou od bitvy odtržené šarže; i vyšší důstojníci jsou spolu s vojíny jejími účastníky a nebojí se oběti.

Nad kapitánem stojí vyšší šarže, z nichž je zmíněn plukovník (*Colonel*). V jeho rukou spočívá pluk jako nástroj — inteligentní, ale poslušný. Právě plukovníkova rozhodnost a důraz na dodržení kázně je to, co uplatňuje fyzickou sílu a dovednosti pluku. Je to rétor, otec, který dohlíží na své svěřence. Pozornost je věnována především plukovníkovým povinnostem v době míru. Stálé armády se totiž potýkaly s problémy: mírová nečinnost a zdánlivě zbytečně vyžadovaná poslušnost a únavný výcvik vedly k dezercím a nekázní. Ty však podle prince Hohenlohe ohrožují nejen samotnou armádu, ale pochopitelně i stát, jemuž patří.⁵⁷ U osoby plukovníka se Hohenlohe poprvé zmiňuje o povýšenosti. Vyšší šarže jí trpět samozřejmě nesmí a nesmí též myslet na vlastní povýšení, které přichází až za zásluhy. Plukovník mimo nesobeckost musí dodržovat požadavky spravedlnosti a nestranně trestat, žádný kázeňský přestupek totiž nemůže zůstat bez odplaty. Protože nedisciplinovanost přichází shora, je právě plukovník první šarží, která může být špatným příkladem. Dohled se tak může změnit ve špionáž a donášení, tresty se změní v povýšené překročení pravomocí, vztahy ve zkorumpované podlézačství. Oboje pak ruší společného ducha vojska.⁵⁸ Všechny vzpoury nižšího důstojnictva a mužstva obecně lze proto přičíst plukovníkovi — je-li totiž pluk mečem, pak plukovník je jeho rukojetí. Princ Karl Gustav navíc tvrdí, že „až na výjimky se vojenské vzpoury nemusíme obávat tam, kde si ji vůdci nepřejí“.⁵⁹

56 *De devoirs militaires*, fol. 102v.

57 Tamtéž, fol. 103v.

58 Tamtéž, fol. 104r.

59 Tamtéž, fol. 104r.

Generál (*General*) jakožto nejvyšší jmenovaná šarže má překvapivě být mladý, vyžaduje se od něj totiž energická rozhodnost, a tu nutně oslabují dlouholeté zkušenosti. Přes své mládí však generál musí být organizátorem, správcem, diplomatem, řečníkem, literátem i učencem. Generálem se proto člověk rodí „stejně jako básníkem“.⁶⁰ Není průměrný, má být výjimečný;⁶¹ na rozdíl od básníka se nenechává ovlivňovat city, ale odkládá je a nedá je znát navenek, zejména pak ne ve chvílích krize. Moudrost velícího generála tkví ve vypracování plánu, v jeho uvedení v život, v organizaci dobyté země a její správě, ve využití úspěchů, předcházení neúspěchům či v jejich okamžité nápravě. Protože morální vlastnosti generála jsou již mimo popsateľnou morálku a směřují kamsi za ni, nejen k dobrému, ale k nejlepšímu, princ Hohenlohe je nevyjmenovává, ale ukazuje spíše jejich vzory: Julia Caesara, Hannibala, Gustava II. Adolfa, Evžena Savojského, Fridricha II. Velikého a Napoleona Bonaparta.⁶² Generál tedy musí mít onoho válečného génia, o němž mluví Karl von Clausewitz,⁶³ který však namísto směřování za popsateľnou morálku mluví o charakteru vojevůdce, u něhož smělost, houževnatost a také řečnické umění vládne a vytváří dobrou náladu.⁶⁴

Armádě se všemi jejími hodnotami a těžce vycvičenými dovednostmi ovšem „hrozí“ mír. Generálovo pojednání, „apologie válečnických ctností“,⁶⁵ má totiž za cíl vrátit zaměstnání ve zbrani lesk, který mu ale případný mír odebrává. Z hlediska armády je věčný mír nejen nemožný (panovníci byli podle prince Hohenlohe panovníky vždy pouze proto, že byli veliteli vojsk), ale také nepotřebný a nechtěný, nečinnost by totiž narušovala pracně budovaného ducha vojska.

* * *

V kontextu dobové diskuse o potřebnosti stálých armád v době míru text prince Hohenlohe vyzdvihuje morální povinnosti uvnitř vojska, tedy takové, které umožňují jeho existenci a soudržnost. Morálka vojska ovšem nevychází ani z náboženství, ani od státu, dokonce ani od jednotlivých myslitelů. Příznačnou vlastností vojáka je totiž fatalita, bezpodmínečná poslušnost vůči představeným nebo vůči celému okolí či drsněji řečeno: absence svobodného úsudku a svobodné vůle. Ve vojsku se pochopitelně ani v mírových podmínkách nepočítá s antimilitarismem a pacifismem. O co totiž jde, není ani tak účel samotného vojenského řemesla, jako vytvoření zcela poslušného společenství: nástroje v rukou politických sil. Jde dále o vizi zbožného řádu, v němž jeden pomáhá druhému a může se o něj opřít. Jde též o společenství, které již

60 Tamtéž, fol. 107r.

61 Stojí za zmínku, že zde se Hohenlohe zcela rozchází s oficiální doktrínou dvorské válečné rady, která naopak požadovala spíše průměrnost, protože výjimečné osoby jsou ojedinělé a vyskytují se nepravidelně, zatímco počítat se musí s obvyklými povahami nezávisle na velkých osobnostech (Oskar REGELE, *Der österreichische Hofkriegsrat 1556–1848*, Wien 1949).

62 *De devoirs militaires*, fol. 105v.

63 C. VON CLAUSEWITZ, *O válce*, s. 59–78.

64 Tamtéž, s. 176–192.

65 *De devoirs militaires*, fol. 107v.

ze stránek pojednání má rozbušit srdce čtenáře a vyvolat ušlechtilé sympatie.⁶⁶ Trojice vlastností „velení, poslušnost a oddanost“ popisuje praktické morální vlastnosti, které voják musí mít na každém stupni armádní hierarchie.

Morálka vojska, o které princ Hohenlohe mluví, je však hierarchická nejen v hodnotech. Jde totiž daleko za příkazy, které lze jasně formulovat a najít v předpisech. Vojenský řád totiž nepřesahuje úroveň mravu, tedy toho, co Hegel nazval *Sittlichkeit* — zvykovou morálkou.⁶⁷ Vojsko, které je mu poslušné, si zachovává navyklé pořádky, neztrácí sílu k poslušnosti ani úctu a důvěru k velitelům; mravní ctnost danou řádem a rozkazem pak dokonce lze do jisté míry vypočítat. Zatímco základní vlastnosti, které musí mít každý voják, lze nazvat mravními, tedy zvykovými, od hodnosti desátníka si již voják s mravem nevystačí, chce se po něm vlastní morální rozhodování, bezúhonnost dosažená nad rámec mravem stanovených norem. Toto morální rozhodování pak má vycházet z jeho subjektivního života a norem, jde tedy o vyšší etickou vrstvu — o to, co Hegel nazval *Moralität*,⁶⁸ tedy do značné místy autonomní morálku. Tu dokonce přesahuje hodnost generála, v níž již nejde jen o hledání dobrého, ale nejlepšího — čehosi, co nelze jednoduše popsat, ale lze se pouze uchýlit k velkým vzorům.⁶⁹

RÉSUMÉ:

The paper examines the moral obligations of the soldier as presented in the essay *De devoirs militaires* authored in 1845 by Karl Gustav Hohenlohe-Langenburg (1777–1866), an important general of the Austrian army of the post-Napoleonic era. The essay, written in French, has never been published and has been preserved in the Blankenstein Family Archive, currently kept at the Moravian Provincial Archives in Brno. It discusses the reasons why standing armies should not be dissolved: they are societies united by oath and have unique moral features that enable them to function as a single man. The paper analyses the main points of the essay, offering historical context provided by other works by Karl Gustav Hohenlohe-Langenburg and additional contemporary thinkers: Odier, Oudinot, Lloyd and Clausewitz.

Mgr. Jan Koumar, Ph.D., je filozof a historik. Zabývá se šlechtickými rody 19. a 20. století usídlenými na Moravě, dále pak praktickou filozofií, jmenovitě etikou každodennosti (jan.koumar@gmail.com).

66 Tamtéž.

67 Georg Wilhelm Friedrich HEGEL, *Elements of the Philosophy of Right*, ed. Allen W. Wood, New York 1991, s. 404.

68 Tamtéž, s. 404.

69 Jan Sokol teprve tuto třetí vrstvu celé etické oblasti nazývá etikou (hledání nejen dobrého, ale nejlepšího) a odlišuje ji od dvou nižších vrstev, mravu (Hegelovy zvykové mravnosti) a morálky (tedy individuální etické vrstvy). Viz Jan SOKOL, *Etika, život, instituce. Pokus o praktickou filosofii*, Praha 2014, s. 67–75.